

Tomasz Kalisz

Szczególna ochrona osadzonych w warunkach zwiększonej izolacji i zabezpieczenia

Zapewnienie bezpieczeństwa osobistego osadzonym to dla praktyki funkcjonowania instytucji izolacyjnych jedno z najtrudniejszych wyzwań systemowych. Istniejące regulacje normatywne oraz całościowy kształt podejmowanych działań organizacyjnych i faktycznych mają na celu maksymalną eliminację wszelkiego rodzaju zagrożeń wpływających na poczucie bezpieczeństwa osobistego skazanych. Wśród głównych źródeł zagrożeń, tak w wymiarze personalnym, jak i instytucjonalnym wymienia się: podkulturę więzienną, proces przyzonizacji, zamierzone i niezamierzone działania lub zaniechania administracji penitencjarnej, działania środowisk przestępczych wewnątrz i na zewnątrz jednostek penitencjarnych, przeludnienie jednostek penitencjarnych¹, poziom więziennej służby zdrowia i wiele innych czynników, które tak naprawdę mogą być zidentyfikowane dopiero przez pryzmat konkretnych przypadków. Znaczący wpływ na bezpieczeństwo osobiste ma także socjologiczny charakter instytucji, jaką jest zakład karny. Erving Goffman² zaliczył tego typu struktury organizacyjne do kategorii instytucji totalnych, czyli organizacji, które stwarzają dla osób z nimi związanych rodzaj odrębnego świata, rządzącego się własnymi prawami i odseparowanego od reszty społeczeństwa. Praktyka więzienna w perspektywie pojęcia instytucji totalnej to często skrajne podporządkowanie wymaganiom regulaminu, koncentracja na zapewnieniu skutecznej izolacji skazanego i egzekwowanie dyscypliny. Relacja personel-osadzeni przyjmuje charakter bezosobowy, surowy i bezwzględny, a w obiegowej opinii osadzeni to osoby niebezpieczne i szkodliwe dla społeczeństwa. W konsekwencji

1 A. Nawój-Śleszyński, *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013, s. 147–186.

2 E. Goffman, *Charakterystyka instytucji totalnych*, [w:] *Elementy teorii socjologicznych*, Warszawa 1975.

pozbawienie wolności stwarza liczne sytuacje stresowe. Przejawia się to w różnorodnych zachowaniach typu walki i obrony, często przekształcając się w prawdziwą konfrontację dwóch światów.

Ważnym zagadnieniem w perspektywie bezpieczeństwa jest problem przystosowania się człowieka do środowiska więziennego i psychologiczne następstwa izolacji penitencjarnej. W zakładach karnych i aresztach śledczych częściej niż w normalnych środowiskach występują negatywne zmiany w psychice człowieka, zakłócenia w sferze świadomości, uczuć i procesach podejmowania decyzji, co w konsekwencji bardzo często prowadzi do zaburzeń zachowań. Charakterystyczna jest silna deprywacja sensoryczna i informacyjna, polegająca na ograniczeniu lub zupełnym odcięciu określonych bodźców oddziałujących na zmysły. Ograniczeniu podlegają też potrzeby samorealizacji, poczucia własnej wartości, bezpieczeństwa, miłości, przyjaźni, stowarzyszenia i kontaktów z otoczeniem, zespół potrzeb estetycznych i twórczych. Często występuje poczucie zagrożenia własnej osoby, a w przypadkach intensywniejszych objawów spadek sprawności intelektualnej, zmniejszenie koncentracji uwagi, stereotypia oraz utrata poczucia rzeczywistości.

W kontekście przywołanych wyżej zjawisk uprawniona jest teza, że pozbawienie wolności, niemal organicznie stwarza liczne sytuacje o charakterze deprywacyjnym i traumatyzującym, które ewidentnie wpływają na stan bezpieczeństwa osobistego osadzonych³. Bezpieczeństwo w warunkach zakładu karnego może być zagrożone także przez działania bądź zaniechania współosadzonych oraz funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej. Pewien wpływ w tym zakresie mogą mieć także osoby trzecie – rodzina, współnicy, środowisko rówieśnicze lub zawodowe⁴. Na poziom bezpieczeństwa osobistego oddziaływać mogą także różnego rodzaju wydarzenia, związane z funkcjonowaniem zakładów karnych lub mające miejsce na zewnątrz instytucji izolacyjnych (np. siła wyższa, stany nadzwyczajne, zagrożenie epidemiologiczne, zbiorowe wystąpienia osadzonych itp.)⁵. Charakter wskazanych zagrożeń nie jest jednorodny, a intensywność i zakres oddziaływania bardzo zróżnicowany⁶.

Kodeks karny wykonawczy wyraźnie stanowi, że administracja penitencjarna ma obowiązek podejmowania odpowiednich działań celem zapewnienia osadzo-

3 M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2001, s. 211–226; J.M. Stanik, *Psychologia sądowa*, Warszawa 2013, s. 371–400; P. Kozłowski, E. Szcześniak, K. Nosek-Komrowska, A. Jaworska, *Rozdział 6. Różnicowanie społeczności więźniów jako złożony problem penitencjarny*, [w:] M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska (red.), *Psychologia penitencjarna*, Warszawa 2016, s. 200–242.

4 Z. Hołda, Komentarz do art. 108. Teza 2, [w:] Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005, s. 416.

5 T. Szymanowski, Komentarz do art. 108, [w:] T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1998, s. 255.

6 Szerzej: T. Kalisz, *Skazani szczególnie chronieni. Uwagi na tle problemu zapewnienia bezpieczeństwa osobistego osadzonych w polskich jednostkach penitencjarnych*, [w:] A. Kwieciński (red.), *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne*, Warszawa 2013, s. 43–82.

nym bezpieczeństwa osobistego w czasie odbywania kary, czy też wykonywania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania (art. 108 § 1 k.k.w. oraz art. 209 k.k.w.). Wskazana regulacja ma charakter podstawowy, a określenie „podejmowanie odpowiednich działań”, tworzy bardzo szerokie i elastyczne ramy dla praktyki penitencjarnej, pozostawiając administracji znaczną swobodę w zakresie konkretnych działań zmierzających do zapewnienia bezpieczeństwa osobistego osadzonych.

W zakres pojęcia „bezpieczeństwo osobiste osadzonych” należy wpisać: respektowanie nietykalności fizycznej, ochronę przed dręczeniem psychicznym oraz bezprawnymi groźbami. Na administracji penitencjarnej ciąży obowiązek podejmowania koniecznych do zapewnienia bezpieczeństwa działań zarówno w obrębie, jak i na zewnątrz jednostek penitencjarnych⁷. Mówiąc o zadaniach administracji penitencjarnej, należy wyraźnie podkreślić, że to dyrektor zakładu karnego lub aresztu śledczego odpowiada za zapewnienie bezpieczeństwa i porządku w podległej mu jednostce. Bierze on odpowiedzialność głównie za podejmowanie niezbędnych działań w celu zapewnienia bezpieczeństwa osobistego skazanych i tymczasowo aresztowanych⁸.

Jednym z podstawowych zadań Służby Więziennej, zwłaszcza przedstawicieli działu ochrony, jest systematyczne obserwowanie zachowania osób pozbawionych wolności w ciągu dnia i nocy. W związku z zadaniami jakie stoją przed administracją penitencjarną (w tym zwłaszcza w zakresie bezpieczeństwa), obok kompetencji

7 Stanisław Paweła podnosi, że dotyczy to zarówno przestrzegania przepisów bhp w czasie wykonywania pracy, jak i bezpieczeństwa wewnątrz zakładu karnego, a także w pojedynczej celi. Skazanych należy chronić przed aktami agresji, samosądów, zemsty ze strony współwięźniów lub załatwiania w tej formie wzajemnych porachunków, por. S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1999, s. 279; Teodor Szymanowski podkreśla, że pojęcie bezpieczeństwa jest szerokim określeniem i obejmuje ono przede wszystkim respektowanie nietykalności fizycznej człowieka (naruszonej przez bicie, kopanie, szturchanie itp. traktowanie), ochronę przed dręczeniem psychicznym, grożeniem itp., por. T. Szymanowski, [w:] T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks...*, s. 255. Mówiąc o zapewnieniu bezpieczeństwa osobistego osadzonym, Kazimierz Postulski stwierdza, że w tym zakresie należy mieć na uwadze dwie grupy obowiązków administracji zakładów karnych: a) obowiązki odnoszące się bezpośrednio do konkretnego skazanego, b) obowiązki podejmowane w jednostce penitencjarnej, w określonej jej części lub wobec określonej grupy skazanych, które w efekcie zapewniają bezpieczeństwo także poszczególnym skazanym, por. K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 479.

8 Swoje znaczenie dla bezpieczeństwa mają także ustalone w trybie §14 Regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności i odpowiednio tymczasowego aresztowania, dokumenty w postaci tzw. porządku wewnętrznego. Przygotowując taki dokument, dyrektor jednostki penitencjarnej musi uwzględnić między innymi konieczność utrzymywania bezpieczeństwa, dyscypliny i porządku oraz zapewnienia w zakładzie właściwych warunków bytowych, sanitarnych i zdrowotnych. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. z 2003 r., Nr 152, poz. 1493) oraz Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz.U. z 2003 r., Nr 152, poz. 1494).

wynikających z k.k.w., ustawodawca przewidział szereg uprawnień związanych z wykonywaniem czynności służbowych, łącznie z prawem do stosowania przez funkcjonariuszy względem osób pozbawionych wolności środków przymusu bezpośredniego. Wydaje się, że istotne znaczenie w zakresie bezpieczeństwa spełniają jednocześnie systemy monitorowania skazanych. Decyzje o stosowaniu monitoringu podejmuje dyrektor danego zakładu karnego mając na względzie zapewnienie porządku i bezpieczeństwa w zakładzie. Szczególną podstawą do objęcia skazanych monitoringiem jest przepis art. 116 § 5a k.k.w., który stanowi, że w wypadkach uzasadnionych względami medycznymi albo potrzebą zapewnienia bezpieczeństwa skazanego jego zachowanie może podlegać monitorowaniu, a uzyskany w ten sposób obraz lub dźwięk podlega utrwaleniu. Następnym elementem systemowych rozwiązań z zakresu bezpieczeństwa jest kwestia związana ze zwiększoną kontrolą nad osadzonymi zaliczonymi do kategorii tzw. niebezpiecznych (art. 88 § 3 i art. 212a k.k.w.). Bardzo ważnym instrumentem wpływającym na bezpieczeństwo osobiste osadzonych jest indywidualizacja działań penitencjarnych. To samo należy powiedzieć o klasyfikacji oraz rozmieszczeniu skazanych w konkretnej celi mieszkalnej.

Organy postępowania wykonawczego powinny opierać się w szczególności na analizie: danych osobowych skazanego; informacji dotyczących życia rodzinnego skazanego; kontaktów społecznych skazanego; przyczyn i okoliczności popełnienia przez skazanego przestępstwa; uprzedniej karalności; stopnia podatności skazanego na wpływy podkultury przestępczej; zachowań wskazujących na możliwość występowania zaburzeń psychicznych albo uzależnienia od alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych; umiejętności przystosowania się skazanego do warunków i wymagań zakładu oraz środowiska, w którym przebywa; wyników badań psychologicznych, a także psychiatrycznych. Tak zbudowane postępowanie wykonawcze stwarza możliwość nie tylko prawidłowego (zgodnego z celami określonymi w art. 67 k.k.w.) wykonania kary, ale znacząco wpływa na poziom bezpieczeństwa osobistego osadzonych.

Skuteczność działań podejmowanych przez pracowników i funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa osobistego osadzonym uzależniona jest bezpośrednio od samych zainteresowanych, co, jak się wydaje, powinno być znacznie mocniej akcentowane w rozważaniach na temat tego aspektu funkcjonowania instytucji izolacyjnych. Kodeks karny wykonawczy przewiduje cały szereg regulacji o charakterze obowiązków lub zakazów ciążyących na osadzonych, które znacząco mogą wpłynąć na poziom ich bezpieczeństwa. Podstawowe znaczenie w zakresie tego typu rozwiązań ma art. 108 § 2 k.k.w., który stanowi, że skazany jest obowiązany poinformować niezwłocznie przełożonego o zagrożeniach dla jego bezpieczeństwa osobistego oraz unikać tych zagrożeń. Nie bez znaczenia dla bezpieczeństwa są także inne wynikające z art. 116 k.k.w. obowiązki w postaci: poprawnego zachowania się; niezwłocznego zawiadomiania przełożonego o chorobie własnej oraz o zauważonych objawach chorobowych u innego skazanego; poddania się badaniom medycznym, psychiatrycznym, psychologicznym,

leczeniu, zabiegom lekarskim, sanitarnym oraz rehabilitacji. Do tej samej grupy regulacji zaliczyć należy także obowiązek poddania się przez skazanych kontroli osobistej uzasadnionej względami porządku lub bezpieczeństwa. Z tych samych względów kontroli podlegają również cele i inne pomieszczenia oraz przedmioty należące do skazanych lub przekazywane przez nich innym osobom (art. 116 § 2–5 k.k.w.). Przewidziane w kodeksie karnym wykonawczym zakazy dotyczące skazanych (art. 116a k.k.w.) także pozostają w bezpośrednim związku z kwestią bezpieczeństwa osobistego.

Zważywszy na przedstawiony wyżej podstawowy schemat zagrożeń bezpieczeństwa osobistego osadzonych oraz uwagi dotyczące instrumentów służących do przeciwdziałania tym zjawiskom, należy osobno odnieść się do dwóch szczególnych regulacji kodeksu karnego wykonawczego, które wyznaczają zasadniczy problem niniejszego opracowania. Z dniem 26 marca 2011 roku dodano do k.k.w. art. 88d i niemal identycznie brzmiący art. 212ba (pierwszy z przepisów dotyczy skazanych, drugi zaś tymczasowo aresztowanych)⁹. Ich głównym zadaniem jest zwiększenie bezpieczeństwa osobistego szczególnej kategorii osadzonych przebywających w jednostkach penitencjarnych, którzy występują jednocześnie jako ważni uczestnicy w innych trwających postępowaniach¹⁰. W konsekwencji wskazanej nowelizacji doszło do formalnego wyodrębnienia nowej kategorii osadzonych, tzw. szczególnie chronionych.

Konstrukcja przewidziana w art. 88d § 1 k.k.w. zakłada, że jeżeli w związku z toczącym się lub zakończonym postępowaniem karnym, w którym skazany uczestniczy lub uczestniczył w charakterze podejrzanego, oskarżonego, świadka lub pokrzywdzonego, wystąpiło zagrożenie lub istnieje bezpośrednia obawa wystąpienia poważnego zagrożenia dla jego życia lub zdrowia, dyrektor zakładu karnego obejmuje takiego skazanego szczególną ochroną w warunkach zwiększonej izolacji i zabezpieczenia. Słusznie stwierdza S. Leleental, że wyłącznymi podstawami objęcia skazanego szczególną ochroną są:

- 1) wystąpienie poważnego zagrożenia dla życia lub zdrowia skazanego;
- 2) istnienie bezpośredniej obawy wystąpienia poważnego zagrożenia dla jego życia lub zdrowia.

Każda z tych przesłanek zdaniem S. Leleentala ma charakter ocenny, a dodatkowo należy ustalić, czy pozostają one w związku przyczynowym z toczącym się lub zakończonym postępowaniem karnym, w którym skazany uczestniczy lub uczestniczył¹¹.

Zespół środków składających się na taką ochronę to w szczególności: kontrola stanu zdrowia osadzonego, udzielanie mu pomocy psychologicznej, nadzór nad widzeniami, kontrola rozmów w trakcie widzeń oraz rozmów telefonicznych

9 Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2011 r., Nr 39, poz. 201).

10 Druk Sejmowy Nr 2985, Warszawa 16 kwietnia 2010 r., Uzasadnienie, s. 1, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf> (dostęp: 1.07.2016).

11 S. Leleental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 306.

oraz cenzura korespondencji. Posłużenie się przez ustawodawcę, w analizowanym przepisie art. 88d § 1 k.k.w., sformułowaniem „w szczególności”, pozwala stwierdzić, że nie jest to katalog zamknięty. Oznacza to, że dyrektor zakładu karnego może konstruować niezbędną w danych warunkach ochronę w sposób elastyczny, przewidując także inne zabezpieczenia¹². Przestrzeń możliwych ograniczeń nie może oczywiście przybrać formuły zupełnej dowolności. Kreując sytuację prawną i faktyczną szczególnie chronionych skazanych, dyrektor musi opierać się na obowiązujących przepisach kodeksu karnego wykonawczego. Należy założyć, że mogą tu być uruchomione tzw. podstawowe instrumenty służące czy też wykorzystywane do ochrony bezpieczeństwa osobistego osadzonych (opisane w pierwszej części niniejszego opracowania). Wyjście poza kodeksowe instrumenty to naruszenie art. 4 § 2 k.k.w.

Dodatkowymi elementami zwiększającym arsenał środków, które dyrektor zakładu karnego może wykorzystać do wzmożonej ochrony, są ograniczenia stosowane wobec tzw. osadzonych niebezpiecznych (art. 88b lub 88c k.k.w.) oraz ochrona osobista w rozumieniu ustawy o świadku koronnym¹³. Przy czym ta grupa ograniczeń dla ich skutecznego wdrożenia wymaga zgody skazanego.

Wskazane przepisy wyznaczające przestrzeń szczególnej ochrony tworzą niestety niezbyt precyzyjną instytucję, rodząc kilka istotnych wątpliwości. Po pierwsze, czy ograniczenia o których mowa w art. 88d § 1 k.k.w. jednoznacznie wskazują, że muszą one być realizowane w zakładzie karnym typu zamkniętego? Wydaje się, że nie mamy tutaj do czynienia z zawężeniem tylko do tego typu zakładu karnego, zatem szczególna ochrona w podstawowym zakresie może być realizowana w każdym z trzech typów zakładów karnych. Oznacza to, że w przypadku, gdy dyrektor zakładu karnego zdecyduje, że najlepszym miejscem do realizacji szczególnej ochrony będzie zakład karny typu zamkniętego, takiej decyzji musi towarzyszyć tzw. decyzja klasyfikacyjna podjęta przez komisję penitencjarną. W przeciwnym razie będziemy mieli do czynienia z nielegalnym osadzeniem skazanego w warunkach, co do których brak jest stosownej decyzji klasyfikacyjnej. Kolejny problem to wzmocniona ochrona w warunkach wskazanych w art. 88d § 2 k.k.w. Wykonywanie kary w warunkach przewidzianych dla osadzonych niebezpiecznych może być realizowane wyłącznie w zakładzie karnym typu zamkniętego, zatem w naszym przypadku musi być bezwzględnie poprzedzone stosowną decyzją klasyfikacyjną. Problematyczny będzie także zakres ograniczeń wynikających z art. 88b i 88c k.k.w. Ustawodawca, wymieniając te dwa przepisy, posłużył się łącznikiem „lub”, co powoduje, że mogą one być stosowane zarówno alternatywnie, jak i łącznie. Utrudnia to precyzyjne wskazanie wszystkich składników ochrony, a przy do-

12 L. Bogunia, T. Kalisz, *Wątpliwości dotyczące nowych rozwiązań w zakresie bezpieczeństwa osobistego osadzonych (Uwagi na tle art. 88d i 212a k.k.w.)*, [w:] A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Leciak (red.), *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara*, t. II, Toruń 2012, s. 110–115.

13 Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym (tekst jedn. Dz.U. z 2007 r., Nr 36, poz. 232, z późn. zm.).

datkowym uwzględnieniu treści przepisu art. 88b § 2 k.k.w. staje się już bardzo problematyczne w zakresie kompetencji komisji penitencjarnej i dyrektora zakładu karnego. Zasadnicze pytanie dotyczy także zgody skazanego na wzmogoną ochronę w warunkach przewidzianych dla osadzonych niebezpiecznych – czy zgoda ta ma ogólny charakter, czy dotyczy poszczególnych fragmentów przewidzianych w art. 88b i 88c k.k.w. Zatem czy skazany będzie mógł sobie z tego katalogu wybierać te ograniczenia, które akceptuje, odrzucając pozostałe. Ostatni problem to kwestia, czy dyrektor zakładu karnego może odmówić rozszerzonej ochrony, zwłaszcza jeżeli wnosi o nią sam skazany. Ustawodawca posłużył się w tym przypadku daleko nieprecyzyjnym stwierdzeniem, że „szczególna ochrona może polegać również na...”. Względy logiczne przemawiają za traktowaniem tej sytuacji w kategoriach fakultatywnych (choć lepiej byłoby gdyby ustawodawca rozstrzygnął to jednoznacznie). Wątpliwości w tym zakresie, zwłaszcza sytuacja, w której pewne składniki decyzji o ochronie sam skazany będzie zupełnie dowolnie kształtował, wydaje się daleko niewłaściwa.

Warto zwrócić uwagę na specyficzny tryb podejmowania decyzji w przedmiocie „szczególnej ochrony”. Procedura ta ma charakter postępowania uruchamianego na wniosek, wyraźnie należy zaznaczyć brak kompetencji do podjęcia tej decyzji z urzędu przez dyrektora. Wnioskowy tryb w przypadku tego typu decyzji może budzić wątpliwości. We wskazanych, w ramach art. 88d k.k.w., indywidualnych przypadkach dyrektor zakładu karnego sam nie może zdecydować o szczególnej ochronie. Pozostaje mu czekać na uprawniony organ albo na wniosek skazanego, ewentualnie może on podjąć wszelkie dostępne na zasadach ogólnych środki zmierzające do ochrony skazanego. Konstrukcja ta nie jest do końca właściwie przemyślana, tym bardziej, że zgodnie z art. 247 § 1 k.k.w. w wypadkach uzasadnionych szczególnymi względami sanitarnymi lub zdrowotnymi albo poważnym zagrożeniem bezpieczeństwa dyrektor zakładu karnego lub aresztu śledczego może na czas określony wstrzymać lub ograniczyć zatrudnienie osadzonych, kontakty między nimi, udzielanie widzeń i spacerów, przeprowadzanie zajęć o charakterze zbiorowym, odprawianie nabożeństw i udzielanie posług religijnych, dokonywanie zakupów, otrzymywanie paczek, a także korzystanie z samoinkasujących aparatów telefonicznych, nakazać zamknięcie cel lub innych pomieszczeń, w których przebywają lub pracują osadzeni, zabronić posiadania w celi niektórych przedmiotów oraz zawiesić funkcję rzecznika skazanych. Zatem dyrektor zakładu karnego może wydać specjalne zarządzenie zakładowe (akt abstrakcyjny i generalny) w przedmiocie ograniczeń i zakazów, a paradoksalnie nie może sam wprowadzić szczególnej ochrony, o której mowa w art. 88d k.k.w. w indywidualnych przypadkach.

Wracając do analizy trybu podejmowania decyzji w zakresie szczególnej ochrony, należy podkreślić, że w konsekwencji przyjętych rozwiązań powstały dwa warianty przedmiotowej decyzji: obligatoryjny i fakultatywny. Ścieżka obligatoryjna, przewidziana w art. 88d § 3 k.k.w., dotyczy wniosku pochodzącego od sądu, przed którym toczy się postępowanie karne albo prokuratora prowadzącego lub nadzorującego postępowanie przygotowawcze (na podstawie odwołania z art. 88d

§ 11 k.k.w. podmiotem uprawnionym w tym zakresie jest także sędzia penitencjarny). Wnioski tych podmiotów muszą skutkować wdrożeniem szczególnej ochrony, dyrektor musi wydać stosowną decyzję. Od strony formalnej powinny one wskazywać jedynie przyczyny objęcia skazanego szczególną ochroną oraz czas jej trwania (nie dłuższy niż 6 miesięcy).

Drugi wariant dotyczy samych skazanych i ma charakter fakultatywny. W myśl art. 88d § 4 k.k.w. dyrektor zakładu karnego może objąć skazanego szczególną ochroną na jego uzasadniony wniosek. Dyrektor zakładu karnego, w perspektywie użycia przez ustawodawcę zwrotu „może”, nie jest związany wnioskiem, jak ma to miejsce w trybie obligatoryjnym. Przed podjęciem decyzji dyrektor zakładu karnego obowiązany jest jedynie zasięgnąć opinii odpowiednio: sądu, przed którym toczy się postępowanie karne lub prokuratora prowadzącego lub nadzorującego postępowanie przygotowawcze, a po zakończeniu tego postępowania sędziego penitencjarnego. Zważywszy na dynamikę procesów związanych z ewentualnymi zagrożeniami dla osadzonych, a zwłaszcza możliwe konsekwencje, jeszcze przed uzyskaniem opinii dyrektor może tymczasowo stosować środki ochrony przewidziane w art. 88d § 1 k.k.w. Oznacza to, że na zasadach ogólnych powinien on wydać w tym momencie indywidualną decyzję o tymczasowym stosowaniu wskazanych ograniczeń, względnie decyzję o odmowie zastosowania takich środków ochrony. Decyzja negatywna w tym przypadku powinna zawierać jednoznaczne i zrozumiałe dla skazanego uzasadnienie odmowy podjęcia w tym zakresie niezbędnych działań ze strony administracji penitencjarnej. Wskazany tryb powinien zawsze poprzedzać właściwe uruchomienie szczególnej ochrony, zwłaszcza że faktyczny moment przedstawienia stosownej opinii może nawet znacząco być oddalony w czasie od chwili złożenia przez skazanego wniosku w trybie art. 88d § 4 k.k.w.

Sytuacja zmienia się po uzyskaniu wskazanej opinii i to niezależnie od jej treści (pamiętajmy, że opina nie może być wiążąca). W tym momencie dyrektor zakładu karnego powinien podjąć kolejną decyzję o objęciu, kontynuacji lub odmowie objęcia skazanego szczególną ochroną. Przewidziane tutaj opiniowanie wprowadza pewnego rodzaju zamieszanie. W przypadku pozytywnego stanowiska wyrażonego przez opiniujące podmioty, nie skutkuje ono automatycznym podjęciem oczekiwanej ochrony (co przecież czyni wniosek tych samych podmiotów). Przewidziana w takim kształcie procedura opiniowania powoduje, że pozycja skazanego dalej zależy od woli dyrektora zakładu karnego i jest elementem jego dyskrecjonalnej decyzji. Trudno taką formułę uznać za prawidłową. Istniejące rozwiązanie może prowadzić do sytuacji braku należytej ochrony skazanych. Względnie, wobec oporu dyrektora zakładu karnego, może skutkować wydłużeniem czasu objęcia skazanego ochroną, aż do momentu skierowania w tej sprawie wniosku przez sąd, przed którym toczy się postępowanie, właściwego prokuratora lub sędziego penitencjarnego. Wydaje się, że w tym przypadku lepszym rozwiązaniem byłby wymóg uzyskania zgody uprawnionych podmiotów, który w konsekwencji skutkowałby obowiązkiem, po stronie dyrektora zakładu karnego, objęcia takiego skazanego

szczególną ochroną. Zaproponowana formuła jest tym bardziej zasadna, że to sam skazany lepiej orientuje się, a na pewno szybciej ocenia – niż zainteresowany organ – istniejące lub powstałe dla niego zagrożenia.

Ważne są także konkretne elementy składające się na treść decyzji o objęciu szczególną ochroną. Dyrektor winien wyraźnie wskazać termin, do którego ochrona ma trwać. Termin ten powinien być zgodny z wnioskiem, przy czym nie może być dłuższy niż 6 miesięcy. Najważniejszym elementem decyzji jest wskazany w niej sposób realizacji ochrony, który musi być odpowiadać warunkom określonym w art. 88d § 1 i 2 k.k.w. oraz innym regulacjom k.k.w. w zakresie, w którym nie są one wyłączone na mocy dwóch wprost wskazanych wyżej przepisów. Decyzja o przedłużeniu ochrony, na kolejne okresy podejmowana jest przy zachowaniu wszystkich opisanych warunków (art. 88d § 6 k.k.w.). Jedynym dodatkowym zastrzeżeniem jest okoliczność, że decyzja ta powinna być wydana w sposób zabezpieczający ciągłość stosowania ochrony¹⁴.

Ustanie przyczyn objęcia skazanego szczególną ochroną także limitowane jest przepisami k.k.w. W takich przypadkach dyrektor zakładu zobligowany jest do wydania decyzji o cofnięciu ochrony. Zasady postępowania w tym przypadku określa art. 88d § 7 k.k.w. W pewnym sensie będziemy mieć tu do czynienia z niemal identycznymi warunkami jak w sytuacji objęcia osadzonego szczególną ochroną. Stosowny wniosek sądu, przed którym toczy się postępowanie, właściwego prokuratora lub sędziego penitencjarnego skutkuje obligatoryjnym cofnięciem ochrony przez dyrektora. Sytuacja ochrony na wniosek może przyjąć dwie formy jej zakończenia. Tego typu ochronę dyrektor może cofnąć sam z urzędu lub na wniosek skazanego. Jednakże w tych przypadkach obowiązkowe jest zasięgnięcie opinii sądu, przed którym toczy się postępowanie, właściwego prokuratora lub sędziego penitencjarnego. Opinie te, podobnie jak przy objęciu skazanego ochroną, nie mają mocy wiążącej. Przedstawiona wcześniej w naszych rozważaniach propozycja zastąpienia wymogu opiniowania dalej idącym warunkiem zgody uprawnionego organu wydaje się być w tej sytuacji jeszcze bardziej uzasadniona.

Mając na uwadze nadzwyczajny charakter powołanej do życia instytucji, ustawodawca zdecydował się na objęcie jej kwalifikowaną formą nadzoru penitencjarnego (art. 88d § 9 k.k.w.). Wskazany przepis przewiduje specjalną procedurę powiadomienia sędziego penitencjarnego o fakcie objęcia konkretnego skazanego szczególną ochroną. Na dyrektora nałożony został obowiązek powiadomienia sędziego penitencjarnego o objęciu szczególną ochroną, o jej przedłużeniu lub o jej cofnięciu. Stwarza to po stronie sędziego możliwość podjęcia działań o bardziej intensywnym charakterze. Sędzia penitencjarny może zastosować art. 34 § 1 k.k.w.,

14 Zgodnie z art. 88d § 10 k.k.w. szczególna ochrona jest stosowana także w razie przeniesienia skazanego do innego zakładu karnego. W takiej sytuacji dyrektor zakładu karnego przekazujący skazanego informuje kierownictwo zakładu, do którego skazany ma być przeniesiony o objęciu go szczególną ochroną oraz o dotychczasowym sposobie ochrony i przyczynach jej zastosowania. Dyrektor przyjmujący skazanego powiadamia niezwłocznie właściwego sędziego penitencjarnego o stosowaniu wobec skazanego szczególnej ochrony.

czyli usunąć z obiegu prawnego wadliwą w jego ocenie decyzję podmiotu nadzorowanego. Konstrukcja przyjęta w art. 34 § 1 k.k.w., gdzie ustawodawca stwierdza, że „sędzia penitencjarny uchyla decyzję”, oznacza w praktyce obowiązek po stronie sędziego wyeliminowania z obiegu prawnego każdej decyzji sprzecznej z prawem i to niezwłocznie¹⁵. Kompetencje nadzorcze w odniesieniu do decyzji dyrektora w przedmiocie objęcia skazanego szczególną ochroną może także uruchomić Dyrektor Generalny lub dyrektor okręgowy Służby Więziennej. Zgodnie z art. 78 § 2 k.k.w. mogą oni uchylać sprzeczne z prawem decyzje podległych im dyrektorów.

Przedmiotowe decyzje muszą być sporządzone na piśmie wraz z uzasadnieniem oraz doręczone lub ogłoszone skazanemu. Skazany musi być każdorazowo pouczony o przysługującym mu prawie, terminie i sposobie wniesienia skargi (art. 7 § 3 k.k.w.)¹⁶. Tryb skargowy z art. 7 k.k.w. zakłada, że skazany może podnieść w celu uruchomienia sądowej kontroli, zarzut „niezgodności decyzji z prawem”. Zarzut tej treści jest warunkiem koniecznym wdrożenia omawianego mechanizmu kontrolnego. Skargę wnosi się do organu, który wydał zaskarżoną decyzję w terminie 7 dni od zawiadomienia skazanego o decyzji bądź doręczenia mu tej decyzji. Jeżeli organ ten nie przychylił się do skargi, przekazuje ją wraz z aktami sprawy bezzwłocznie do właściwego sądu¹⁷. Sąd powołany do rozpoznania skargi może wstrzymać wykonanie zaskarżonej decyzji. Natomiast po samym rozpoznaniu skargi sąd orzeka o utrzymaniu w mocy, uchyleniu albo zmianie zaskarżonej decyzji. Na wydane w tym przedmiocie postanowienie sądu zażalenie już nie przysługuje.

W kodeksie karnym wykonawczym na skutek nowelizacji z 2011 roku umieszczono także rozbudowaną konstrukcję art. 212ba § 1–11 k.k.w., skierowaną do tymczasowo aresztowanych. Różnica dotyczy pominięcia w ograniczeniach obligatoryjnych, kontroli rozmów telefonicznych. Druga różnica to krótszy, bo maksymalnie 3-miesięczny okres ochrony. W tej sytuacji dodanie tak rozbudowanego przepisu jest zupełnie zbędne, a z punktu widzenia zasad techniki prawodawczej uznać należy ten zabieg za wadliwy. W perspektywie tymczasowo aresztowanych innym problemem jest kwestia specjalnych regulacji w zakresie widzeń (art. 217 k.k.w.) oraz kontroli korespondencji (art. 217a i 217b k.k.w.). Przepisy te modyfikują kompetencje dyrektora w zakresie tych elementów szczególnej ochrony, włączając w ten proces także organy do dyspozycji, których pozostają tymczasowo aresztowani. Zupełnie odrębnie regulowana i to poza analizowaną procedurą szczególnej ochrony jest kwestia dostępu do rozmów telefonicznych, wynika ona z nowego brzmienia art. 217c k.k.w.

15 W zakresie analizowanego zarządzenia nadzorczego ustawodawca zdecydował o dodatkowym rozbudowaniu tego mechanizmu. Zgodnie z art. 34 § 2 k.k.w. skazanemu oraz dyrektorowi zakładu karnego przysługuje w skarga na zarządzenie uchylające decyzję w zakresie szczególnej ochrony. Skarga ta kierowana jest do właściwego sądu penitencjarnego, który w zakresie jej oceny stosuje odpowiednio art. 7 § 3–5 k.k.w.

16 W kontekście tej regulacji przepis art. 88d § 8 k.k.w. jest zupełnie zbędny.

17 Sądem właściwym do rozpoznania skargi będzie w przypadku skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności oraz osoby tymczasowo aresztowanej sąd penitencjarny.

Przedstawione regulacje dotyczące skazanych szczególnie chronionych są nieprecyzyjne i budzą zasadnicze zastrzeżenia na polu zasad techniki legislacyjnej. Warto także podnieść kwestię ich *ratio legis*. Ustawodawca, co musi budzić sprzeciw, wyraźnie wskazał, że chodzi mu o zwiększenie bezpieczeństwa osobistego szczególnej kategorii osób przebywających w zakładach karnych i aresztach śledczych, które występują jednocześnie jako ważni uczestnicy trwających postępowań karnych. Podkreślano, że jest to konieczne ze względu na częste przypadki zgonów w jednostkach penitencjarnych osadzonych, którzy uczestniczyli w ważnych ze względu na bezpieczeństwo państwa i interes społeczny sprawach¹⁸. Nie może być zgody na tak instrumentalne uzasadnienie i przedmiotowe traktowanie określonej grupy osadzonych. Bezpieczeństwo osobiste jest wartością uniwersalną, podstawowym zadaniem całego systemu penitencjarnego. W perspektywie międzynarodowych standardów traktowania osadzonych mówimy o powszechnej dyrektywie podejmowania wszelkich możliwych zabiegów i działań, realizowanych z najwyższą starannością, w celu zapewnienia bezpieczeństwa instytucjonalnego oraz osobistego wszystkich osadzonych. Każdy przypadek poważnego zagrożenia lub istnienia bezpośredniej obawy dla życia lub zdrowia skazanego lub tymczasowo aresztowanego musi w praktyce powodować uruchomienie specjalnego trybu ochrony i to niezależnie od pozycji czy też wagi procesowej, jaką osadzony pełni lub w przeszłości pełnił w postępowaniu karnym. Przepisy regulujące te kwestie muszą mieć charakter systemowy, obejmując całą populację osadzonych. Co najmniej dwuznaczna wydaje się postawa, w której koncentrujemy się na wąsko profilowanych grupach osadzonych i to przy wątpliwym i niekonstytucyjnym uzasadnieniu dla takiego wyodrębnienia.

Bibliografia

- Adamski A., Bojarski P., Chrzczonowicz P., Leciak M. (red.), *Nauki penalne wobec przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara*, t. II, Toruń 2012.
- Ciosek M., *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2001.
- Ciosek M., Pastwa-Wojciechowska B. (red.), *Psychologia penitencjarna*, Warszawa 2016.
- Derczyński W., *Elementy teorii socjologicznych*, Warszawa 1975.
- Goffman E., *Charakterystyka instytucji totalnych*, [w:] *Elementy teorii socjologicznych*, Warszawa 1975.
- Hołda Z., Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005.
- Kwieciński A. (red.), *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne*, Warszawa 2013.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, 5 wydanie, Warszawa 2014.
- Nawój-Śleszyński A., *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013.

18 Druk Sejmowy Nr 2985, Warszawa 16 kwietnia 2010 r., Uzasadnienie, s. 1, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf> (dostęp: 1.07.2016).

Pawela S., *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1999.

Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012.

Stanik J.M., *Psychologia sądowa*, Warszawa 2013.

Szymanowski T., Świda Z., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1998.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90 poz. 557 ze zm.).

Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym (Dz.U. z 1997 r., Nr 114 poz. 738 ze zm.).

Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2011r., Nr 39, poz. 201 ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. Nr 152 poz. 1493).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz.U. Nr 152 poz. 1494).

Netografia

Druk Sejmowy Nr 2985, Warszawa 16 kwietnia 2010 r., Uzasadnienie, s. 1, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf> (dostęp: 01.07.2016).